

SPRAWOZDANIE

Jarosław Pietrzak*

Kraków

Świat kobiecego dworu w dawnej Polsce.
Codzienność i niecodzienność kobiecego świata.
Oświęcim, 19–20 listopada 2025 r.

Obecność kobiet w życiu publicznym w epoce nowożytnej, zarówno w wymiarze europejskim, jak i w dziejach państwa polsko-litewskiego, wymaga stałego badania. Wbrew panującym poglądom kobiety przełamywały bariery narzucone im przez normy prawne i gospodarcze oraz te wyznaczone przez Kościół różnych denominacji. Wielokrotnie poprzez swoją nieformalną i drugoplanową działalność wywierały presję na decyzje mężczyzn, inicjowały awanse urzędnicze oraz wpływały na werdykty sądowe. W Rzeczypospolitej szlacheckiej przykładem dla magnatek oraz średniozamożnych szlachcianek stało się postępowanie królowych: Bony Sforzy, Ludwiki Marii Gonzagi de Nevers oraz Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej. Żony władców stały się wzorcem dla nowego pokolenia kobiet żyjących na przełomie XVII i XVIII w. takich jak: Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska, Anna Katarzyna z Sanguszków Radziwiłłowa czy Barbara z Zawiszów Radziwiłłowa. Wymienione damy z racji na swój konsekwentny sposób działania i nieprzejednany charakter uznano za górujące nad mężczyznami i przyjmujące ich cechy. Obok tych najsławniejszych żyła liczna grupa kobiet, które – pomimo swojego szlacheckiego urodzenia – nie doczekały się upamiętnienia, a ich imiona oraz życiorysy przeszły bez echa, choć zasługiwałyby na uwiecznienie. Tworzyły ją kobiety z powodzeniem sprawdzające się w codziennych obowiązkach gospodarskich, podróżujące i zdobywające wykształcenie, tworzące kulturę, m.in. literaturę, utwory muzyczne czy dzieła malarskie. Dzięki wszystkim nim codzienność przeobrażała się w czas wyjątkowy i nabierała znaczenia „niecodzienności”.

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; e-mail: jaroslawpietrzak777@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0341-2273.

Działalność kobiet w epoce nowożytnej zasługuje bez wątpienia na dyskusję dotyczącą roli aktywnych przedstawicielek płci pięknej w różnych obszarach życia publicznego. O jej podjęcie upomniała się Bożena Popiołek – pomysłodawczyni konferencji naukowej pt. *Świat kobiecego dworu w dawnej Polsce. Codzienność i niecodzienność kobiecego świata*, która odbyła się w dniach od 19 do 20 listopada 2025 r. w gościnnych murach Muzeum Zamku w Oświęcimiu.

Spotkanie wpisało się w obchody Roku Kobiet, ogłoszonego decyzją Rady Miasta Oświęcimia. Inicjatywa organizacji spotkania narodziła się po wspólnych ustaleniach pomiędzy Alicją Bartuś, kierowniczką Oświęcimskiego Instytutu Praw Człowieka oraz główną koordynatorką obchodów Roku Kobiet, a Bożeną Popiołek, kierowniczką Katedry Historii Nowożytnej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (dalej: UKEN). Wydarzenie zostało zrealizowane w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki UMO 2021/41/B/HS3/00253: *Kobiety dwór szlachecki w czasach saskich – struktura, ludzie, kultura, funkcje* oraz jako pierwsza inicjatywa powołanego w Instytucie Historii i Archiwistyki UKEN Centrum Badań nad Kulturą i Mentalnością Dawnej Polski.

W przededniu konferencji odbyła się prezentacja najnowszej publikacji Bożeny Popiołek zatytułowanej *Między kuchnią a spiżarnią. Magnackie rejestry wydatków kuchennych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*. Spotkanie poprowadzili Urszula Kicińska oraz Jarosław Pietrzak (UKEN). W trakcie rozmowy autorka przedstawiła bazę źródłową swojej pracy oraz specyfikę materiału badawczego. W dalszej części spotkania padły pytania o znaczenie roślin leczniczych w kuchni dworskiej i ich wykorzystanie, używanie przypraw, sprowadzanie produktów z innych krajów, a także o ceremonialny wymiar ucztoowania i sposób oddziaływania na różne zmysły biesiadujących, tak za sprawą smaku podawanych potraw, jak form, które one przybierały. Po serii pytań oddano głos słuchaczom, którzy tego dnia licznie przybyli do oświęcimskiego zamku. Podczas dyskusji autorce opracowania zadano pytania odnoszące się do książek kucharskich i receptur spisanych od XVI do XVIII w., ich miejsca w szlacheckich bibliotekach, podziale na dania typowe dla mężczyzn i kobiet, przemian zachodzących w ówczesnym szlacheckim menu, w końcu do kwestii przyrządzania potraw i ich spożywania w czasie wojaży.

Kolejnego dnia rozpoczęły się właściwe obrady. Panel *Kobieca codzienność w podróży* otworzyła Karolina Kwaśna (UKEN), która na przykładzie życia mieszkanek kolonii angielskich w Ameryce Północnej i w odwołaniu do licznych teorii antropologicznych starała się zdefiniować znaczenia pojęcia codzienności i wskazać na cechy warunkujące to zjawisko. W kolejnym wystąpieniu badaczka niezależna Katarzyna Jagiełło-Jakubaszek omówiła twórczość polskich artystek amateerek z drugiej połowy XVIII w. w odniesieniu do podejmowanych przez nie podróży, w szczególności do Italii i Francji. Zaraz po niej Małgorzata Wrześniak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) odniosła się do sprowadzanych z najróżniejszych wojaży pamiątek i tworzenia z nich w magnackich rezydencjach kolekcji, na które składały się takie kosz-

towności jak: mikromozaiki, gemmy oraz wytwory utrwalone w *pietra dure*. Z kolei dzięki referatowi ogłoszonemu przez Adama Kucharskiego (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu) słuchacze dowiedzieli się, jakie trudności w czasie swoich zagranicznych podróży, głównie do krajów Rzeszy, Italii i Francji, przeżywały panie z rodu Rzewuskich. Na koniec zgromadzeni wysłuchali referatu Franceski de Caprio (Università degli Studi di Tuscia w Viterbo), która ukazała zastosowanie i znaczenie ceremoniału wjazdu i powitania w trakcie podróży Ludwika Marii Gonzagi de Nevers, której celem było poślubienie króla Władysława IV, w 1646 r. do Rzeczypospolitej.

Po dyskusji i przerwie kawowej drugi panel spotkania zatytułowany *Niecodzienna codzienność – kobiece zajęcia* rozpoczął się od prezentacji Kateřiny Pražákovéj (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích). Na podstawie gazetek rękopiśmiennych prelegentka ukazała życie trzech Ann z najbliższego rodzinnego kręgu Zygmunta III – Anny Jagiellonki, Anny Wazówny oraz Anny Habsburżanki, pierwszej żony władcy. Wieści o ich życiu codziennym i podejmowanych przez nie działaniach docierały na dwór habsburski, jak również do przedstawicieli czeskiej magnaterii na czele z Wilem z Rožemberka. Zaraz po niej Monika Łękawska (UKEN) przedstawiła obraz dworów: papieskiego w Rzymie oraz panujących we Francji i Hiszpanii Burbonów, wyłaniający się z gazetek rękopiśmiennych nadsyłanych do kasztelanowej krakowskiej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. Maciej Nowicki (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) nakreślił wizerunek kobiet, ich edukacji oraz sprawowanego przez nie mecenatu kulturalnego, zawarty w panegirycznym piśmiennictwie jezuickim od XVI do XVIII w. z terenów Wielkopolski. Podobnej tematyki dotyczyło ostatnie wystąpienie tego panelu, a należało ono do Alicji Szatkowskiej (Uniwersytet Wrocławski). Na podstawie zachowanych kazań pogrzebowych badaczka ukazała postać wojewodziny wołyńskiej Anny z Kostków Ostrogskiej i jej córek – Zofii Lubomirskiej, Anny Alojzy Chodkiewiczowej i Katarzyny Zamoyskiej, zwracając uwagę na sposób idealizowania ich postaci oraz proces kształtowania pamięci o nich.

Trzeci panel – *Edukatorki, mecenaski, muzy, kobiety pracujące* – został podzielony na dwie części. Do przerwy odbyły się tylko trzy wystąpienia z zaplanowanych czterech. Alina Barczyk (Uniwersytet Łódzki) szczegółowo przedstawiła mecenat Urszuli von Altenbockum Lubomirskiej, metresy króla Augusta II. Punktem wyjścia jej rozważań stał się zakres podejmowanych przez królewską metresę prac architektonicznych i planowania przestrzeni w rezydencji w Neschwitz. Zaraz po niej Iwona Maciejewska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) omówiła kwestię podarków, którymi obdarowywać zwykła osoby ze swego otoczenia wojewodzina pomorska Konstancja z Gnińskich Czapska, zwracając przy tym uwagę na ich rodzaje oraz funkcje, jakie pełniły one w strategii politycznej tej możnowładczyni. Rozważania swoje oparła badaczka na świetnie przebadanej spuściźnie epistolarnej magnatki. Na koniec Jarosław Pietrzak, w zastępstwie Franceski Ceci (Musei Capitolini – Roma), przeczytał referat o malarskich reprezentacjach i wyobra-

zeniach Marii Klementyny Sobieskiej-Stuart, wnuczki króla Jana III i tytularnej królowej Wielkiej Brytanii.

Po dyskusji i dłuższej przerwie uczestnicy zgromadzili się ponownie, by wysłuchać ostatnich referatów zaplanowanych na ten dzień. Problematykę mecenatu kulturalnego pań z rodu Zamoyskich ukazał w swoim wystąpieniu Paweł Tyszką (Zamek Królewski – Muzeum w Warszawie). Ciekawą perspektywę poznawczą w kolejnym wystąpieniu zaprezentował Mateusz Wyżga (UKEN), który uwagę swą skupił na pracy zubożałych szlachcianek, które w zakresie wykonywanych przez nie czynności zbliżyły się swoją pozycją majątkową do warstwy chłopskiej. Zaraz po nim o roli, pozycji oraz działalności w sferze publicznej szlachcianek w epoce późnego średniowiecza na ziemiach Królestwa Polskiego w przekazie kroniki Jana Długosza opowiedział zebrany Jerzy Rajman (UKEN). Na koniec tego panelu i jednocześnie pierwszego dnia obrad wystąpił Mirosław Płonka (UKEN), który przedstawił materialny świat rzeczy składający się na inwentarz Katarzyny 1° v. Fogelwederowej, 2° v. Korycińskiej. Prelegent skupił się na jednym szczególnym przedmiocie należącym do niej, tj. złotym pucharze wykonanym w warsztacie augsburskim. Stanowiło to punkt wyjścia rozważenia statusu majątkowego mieszcanki, jej awansu społecznego oraz kwestii dziedziczenia.

Drugi dzień obrad rozpoczął się od panelu *Codzienność kobiecych dworów*. Jako pierwsza głos zabrała Agnieszka Jakuboszczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), która przedstawiła rytmy codziennego życia w warszawskich rezydencjach magnatek. Swoje rozważania badaczka przedstawiła na podstawie mało znanego diariusza Paula Bigota z lat 1790–1793. Z kolei w tematykę młodzieńczych doświadczeń Stanisława Mikołaja Tretera z czasów jego pobytu na dworze Teofili Strzeżyławy z Jabłonowskich Sapieżyny wprowadziła zebranych Małgorzata Ewa Kowalczyk (Uniwersytetu Wrocławski). Meandrom życia chorężyny koronnej Teofili z Sieniawskich Jabłonowskiej oraz temu, jak radziła sobie ona ze sprawami natury prywatnej i państwowej, poświęcony był natomiast referat Katarzyny Kuras (Uniwersytet Jagielloński). Na koniec panelu głos zabrał Jarosław Dumanowski (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu), który przyjrzał się praktykom żywieniowym i stosowaniu postów na dworach arystokratek w latach 1770–1780, odwołując się głównie do dworu Lubomirskich.

Ostatni panel – *Codziennie sprawy, codzienne problemy* – dotyczył przede wszystkim wątków prawnych i spraw majątkowych, w które uwikłane były kobiety epoki wczesnonowożytnej. Jako pierwsze wystąpiły Magdalena Biniaś-Szkopek oraz Marcelina Kiliańska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk), które ukazały zakres spraw dotyczących przemocy wobec kobiet, jakie toczyły się przed oficjałem diecezji poznańskiej w XV i XVI w. Kolejne wystąpienie należało do Marcina Głuszaka (Uniwersytet Łódzki), który wskazał na prawne konteksty zawartości i znaczenia umów małżeńskich zawieranych w imieniu księżniczek z rodu Radziwiłłów w XVI stuleciu. Kwestie zdrowotne, ale i przeżywanych przez kobiety uczuć – tęsknoty, smutku, cierpienia – stały się z kolei przedmiotem

prezentacji Bernadetty Manyś (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), która za kanwę swoich rozważań przyjęła epistolografię magnatek żyjących w XVIII w. na ziemiach polsko-litewskiego państwa.

Zagadnienia prawnych rozstrzygnięć kontynuowane były po krótkiej przerwie. I tak, badacz niezależny Mikołaj Tomaszewski omówił problemy, z którymi musiała zmierzyć się wojewodzina pomorska Konstancja z Gnińskich Czapska, będąc stroną w procesach przed sądami grodzkimi i Trybunałem Koronnym. Zwieńczeniem obrad zarówno panelu, jak i całej konferencji był referat Klaudii Rogowskiej (Uniwersytet Warszawski), która na podstawie spraw prowadzonych przed sądem patrymonialnym chorążyny koronnej Joanny von Stein zu Jettingen Lubomirskiej przyjrzała się przebiegowi procesów i wymiarowi kar za przestępstwa seksualne popełnione przez jej poddanych w tzw. hrabstwie rzeszowskim.

W podsumowaniu głos zabrała Bożena Popiołek, która odniosła się do tematów poruszanych podczas spotkania, wskazała na luki badawcze, które należałoby wypełnić, zapowiedziała wydanie publikacji pokonferencyjnej oraz organizację kolejnych spotkań poświęconych kobietom. Nie zabrakło także podziękowań dla władz Oświęcimia, koordynatorów programu Rok Kobiet oraz gospodarzy miejsca obrad na czele z Wiolettą Oleś, dyrektor Muzeum Zamku w Oświęcimiu.